

Garbowska, Wanda

"Walka Związku Nauczycielstwa Polskiego o postępowy program oświatowy 1919-1939", Mieczysław Marczuk, Warszawa 1970 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 15, 192-193

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mieczysław Marczuk, *WALKA ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO O POSTĘPOWY PROGRAM OŚWIATOWY 1919—1939*, Nasza Księgarnia, Warszawa, 1970, s. 479

W „Bibliotece Historycznej ZNP” ukazała się nowa, cenna pozycja dotycząca historii Związku Nauczycielstwa Polskiego w okresie międzywojennym. Tematem monografii M. Marczuka jest walka postępowego nauczycielstwa polskiego o demokratyczny program oświaty oraz jego realizację. Autor zaczerpnął materiał przede wszystkim z terenu Lubelszczyzny, gdzie w okresie międzywojennym kształtował się jeden z najbardziej postępowych w kraju ośrodków ruchu związkowego. Poza tym cechy charakterystyczne dla szkolnictwa lubelskiego utrzymują się na poziomie średniej krajowej.

Autor wykorzystał bogaty materiał źródłowy, zebrany w Archiwum Akt Nowych (akta Ministerstwa WR i OP, zespół TNSW, niektóre zbiory MSW), Archiwum Zakładu Historii Partii, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego oraz w Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Najcenniejszego i najmniej znanego materiału źródłowego, uzupełniającego luki w dotychczasowych opracowaniach, dostarczyły akta Zarządu Okręgu ZNP w Lublinie, oddziałów i ognisk związkowych z Lubelszczyzny oraz przechowywane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie Akta Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego i niektórych starostw powiatowych. Oprócz źródeł archiwalnych uwzględnił również źródła drukowane (np. wydawnictwa związkowe), materiały statystyczne oraz prasowe. Szczególnie cenne są tu mało dotąd wykorzystane związkowe czasopisma terenowe, jak np.: „Ognisko Nauczycielskie”, „Gazeta Powiatu Łukowskiego”, „Podlasie”, „Zew Szkoły”, „Praca”, „Gazeta Włodawska”, wydawane na terenie województwa lubelskiego.

Monografia składa się z czterech

rozdziałów, wstępu i zakończenia. Układ pracy jest rzeczowy, a w obrębie rozdziałów — chronologiczny. Autor koncentruje się na trzech podstawowych postulatach postępowego programu oświatowego, odpowiadającym trzem zasadniczym rozdziałom: jednolitości i niezależności szkolnictwa oraz powszechności kształcenia.

Rozdział I, „Geneza nauczycielskiego programu oświatowego”, przedstawia kształtowanie się programu oświatowego przed I wojną światową i w czasie wojny. Szeroko omówiony został pierwszy ogólnopolski zjazd oświatowy — Sejm Nauczycielski — na którym ostatecznie wykrystalizował się postępowy program oświatowy. Autor scharakteryzował również sytuację gospodarczo-społeczną Lubelszczyzny oraz ukazał kształtowanie się lubelskiego ośrodka nauczycielskiego.

W rozdziale II, „Walka o jednolitość szkolnictwa”, autor daje obraz walki nauczycielstwa związkowego o wprowadzenie i utrzymanie jednolitej szkoły. Podkreślając nierozzerwalny związek realizacji jednolitości szkolnictwa z sytuacją gospodarczo-społeczną i polityczną kraju, przedstawia walkę o realizację tego postulatu wyrażającą się w pierwszym okresie niepodległego bytu państwowego w dążeniu do likwidacji dwutorowości kształcenia na szczeblu podstawowym. Po uchwaleniu *Ustawy o ustroju szkolnictwa* z 1932 r. walka toczy się o rzeczywiste utrzymanie wprowadzonej ustawowo jednolitości szkolnictwa. Autor dał też wnikliwą charakterystykę stosunku Zarządu Głównego ZNP i Zarządu Okręgu w Lublinie oraz lubelskiego nauczycielstwa związkowego do nowego ustroju szkolnego. Ukazując związkowy program szkoły jednolitej przedstawił również niekorzystne zmiany zachodzące w szkolnictwie polskim, doprowadzające do załamania

jednolitości szkoły. Na przykładzie Lubelszczyzny pokazał obniżanie stopnia organizacyjnego szkół powszechnych, głównie wiejskich, oraz wzrost ilości uczniów w szkołach najniższej zorganizowanych i spadek ich w pełnej siedmioklasowej szkole powszechnej, prowadzący do dalszego upośledzenia oświaty ludowej. Ustawie Jędrzejewiczowskiej przeciwstawił autor projekty ustroju szkolnego opracowane przez Władysława Spasowskiego, Antoniego Bolesława Dobrowskiego oraz Mariana Falskiego.

Rozdział III, „Walka o powszechność kształcenia”, daje charakterystykę stanu i potrzeb szkolnictwa krajowego i lubelskiego oraz przedstawia walkę postępowego nauczycielstwa z narastającą katastrofą szkolną w okresie wzmożonego przyrostu dzieci w wieku obowiązku szkolnego. Autor ukazując proces obniżania poziomu szkoły powszechnej przede wszystkim na wsi w pierwszej połowie lat trzydziestych oraz pogarszanie się warunków pracy i warunków materialnych nauczycieli, zwraca uwagę na brak w tym okresie inicjatywy ze strony ZG ZNP w walce przeciw zagrożeniu poziomu szkoły powszechnej oraz przeciwstawia tej obojętności centralnych władz związkowych działalność Zarządu Okręgu i lubelskiego nauczycielstwa związkowego. Dopiero narastający kryzys szkolny oraz radykalizacja nauczycielstwa związkowego doprowadziły do zmian ideowych w ZG ZNP i wykrystalizowania się w latach 1935—1936 umiarkowanej opozycji, która,

powoli włączała się do walki lewicy nauczycielskiej prowadzonej pod kierunkiem Towarzystwa Oświaty Demokratycznej.

Rozdział IV, „Walka o niezależność szkolnictwa”, poświęcony został walce nauczycielstwa o niezależność i postępowy charakter szkolnictwa. Autor omawia opór wywołany próbami podporządkowania szkolnictwa administracji ogólnej oraz walkę z ingerencją kleru w życie szkoły. Ukazuje też działalność Okręgu Lubelskiego w okresie strajku pracowników ZNP i zawieszenia działalności ZG ZNP, przedstawiając przygotowywanie i prowadzenie akcji protestacyjnej na terenie województwa lubelskiego.

Monografia M. Marczuka charakteryzuje się skrupulatnym wykorzystaniem bogatego materiału źródłowego oraz jasnością układu. Autor na przykładzie województwa lubelskiego kreśli jasny i przejrzysty obraz kształtowania się związkowego środowiska nauczycielskiego, ukazuje krystalizowanie się demokratycznego programu oświatowego oraz postępującą radykalizację nauczycielstwa. Monografia ta jest cennym przyczynkiem do badań nad postępowym ruchem nauczycielskim w Polsce; wnosi wiele nowych informacji odnoszących się nie tylko do ruchu związkowego, ale i uzupełniających badania nad szkolnictwem powszechnym w okresie międzywojennym

Wanda Garbowska

Roman Marchwiński, *SZKOŁY POLSKIE NA WARMII 1929—1939. PRZEGLĄD WSPOMNIENI*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Wydawnictwo Pojezierze, Olsztyn 1970, ss. 206

Szkolnictwo i oświata na Warmii, Mazurach i Powiślu w okresie międzywojennym odegrały ważną rolę w walce o zachowanie polskości wśród Polaków zamieszkałych na tych terenach. Zwłaszcza szkoły polskie miały znaczne zasługi w umacnianiu polskiej kultury. Toteż

zainteresowanie historyków oświaty tym problemem jest duże, co znalazło odbicie w opracowaniach poświęconych działalności tych szkół oraz ludzi z nimi związanych. Książka Romana Marchwińskiego jest kolejną pozycją, napisaną z okazji czterdziestolecia działalności szkół